

Aneta Haligowska
Uniwersytet Rzeszowski

Praca socjalna jako działanie wobec obszarów wykluczenia społecznego

Abstrakt: Praca socjalna, to pole działań społecznych różnych podmiotów zorientowanych na pomoc w rozwoju i towarzyszeniu jednostkom, grupom społecznym i społecznościom w przełamywaniu sytuacji trudnych. Podstawowe funkcje pracy socjalnej czyli funkcja ochronna, kontestująca oraz mediacyjna, pozwalają na podjęcie określonych czynności mających na celu zapobieganie różnym obszarom wykluczenia społecznego.

Słowa kluczowe: wykluczenie społeczne, ubóstwo, profesjonalna praca socjalna.

Abstract: Social work is the field of social activities of various entities focused on helping in the development and accompanying individuals, social groups and communities in overcoming difficult situations. The basic functions of social work, i.e. the protective, contesting and mediating functions, allow for taking specific actions aimed at preventing various areas of social exclusion.

Key words: social exclusion, poverty, professional social work.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest podjęcie tematyki działań wykwalifikowanych pracowników socjalnych w obszarze aktywizacji środowisk i osób najbardziej zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj. osób: z niepełnosprawnościami, starszych, czy też doświadczających różnego rodzaju sytuacji kryzysowych.

Wykluczenie społeczne (ekskluzja społeczna) na początku XXI wieku stało się jedną z podstawowych trosk w krajach europejskich. Bierze się ono z wszelkiego typu nierówności, a polega na swoistej izolacji z życia społecznego osób niepasujących od rozpowszechnionych norm. Dlatego zjawisko to dotyczy wszystkich gospodarek i jest w dużej mierze niezależne od rozwoju gospodarczego danego kraju. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu to jedna z najważniejszych polityk w UE w sferze społecznej (Sobczak 2016).

Pojęcie wykluczenia społecznego pojawiło się najwcześniej w socjologii i dotyczyło nowych źródeł nierówności społecznych. Zostało użyte po raz pierwszy we Francji w roku 1974 przez Renee Lenoira w nawiązaniu do koncepcji Durkheima obejmującej wyjaśnienia konfliktu jednostki pozostającej w stanie anomii do ogółu społeczeństwa. W Polsce termin wykluczenie społeczne zaczął funkcjonować dopiero na początku XXI wieku. Wcześniej używano w literaturze terminów takich jak: marginalizacja, marginalność społeczna. Problematyką wykluczenia społecznego (marginalizacji, marginalności) zajmuje się wiele dziedzin nauki, wśród których największym zainteresowaniem obdarzają ją takie dyscypliny jak pedagogika, praca socjalna czy też kryminologia. (Jaworska 2011).

Wykluczenie społeczne a ubóstwo

Pojęcie wykluczenia społecznego jest zazwyczaj utożsamiane z ubóstwem, nierównościami społecznymi, dyskryminacją i powstawaniem (wytwarzaniem się) w strukturze społecznej osób zaliczanych do *underclass*. Cechą charakterystyczną *underclass* jest pozostawanie poza rynkiem pracy i nieuczestniczenie w życiu publicznym. Często o tej kategorii osób mówi się, że stanowi ona „podklasę” dlatego, że nie można jej usytuować względem klasy robotniczej, ludzi biznesu i innych „klas” na jednej płaszczyźnie, określonej przez takie wyznaczniki, jak posiadanie środków produkcji, kapitał wiedzy, kwalifikacji, siły roboczej czy kontrakt z pracodawcą, jednocześnie *underclass* nie jest obiektem zainteresowania politycznego lobbingu (Domański 2002).

Zakwalifikowanie do sfery *underclass* nie polega jednak na prostym pozostawaniu w kręgu ubóstwa. W większości publikacji anglojęzycznych pojęcie *underclass* jest łączone nie tylko z biedą, lecz jednoczesnym występowaniem zachowań patologicznych (kradzieży, prostytucji, wrogości do ludzi, pasożytnictwa społecznego). Przynależność do *underclass* jest analizowana na pięciu poziomach: kulturowym (występowanie tzw. „kultury ubóstwa”), strukturalnym (wykluczenie strukturalne), temporalnym (stan trwający przez dłuższy czas lub trwały), przestrzenny (bliskość terytorialna z innymi osobami będącymi w analogicznych okolicznościach społeczno-ekonomicznych), deprywacji (jednoczesne występowanie kilku problemów – obszarów wykluczenia – np. bezrobocia, alkoholizmu, ubóstwa, braku możliwości edukacyjnych) (Warzywoda-Kruszyńska 1998).

Zjawiska wykluczenia społecznego i ubóstwa „nie są tożsame, kategoria ubogich nie wyczerpuje zbiorowości wykluczonych i odwrotnie. Trudno także orzekać o związkach

przyczynowo-skutkowych między tymi zjawiskami, choć – co należy podkreślić – ich przesłanki tkwią w strukturze, bowiem każde jest wytworem nierówności społecznych” (Grotowska-Leder, 2005:37). Wykluczenie społeczne należy wiązać z takimi pojęciami, jak: wyłączenie z pewnych nabytych uprawnień czy przywilejów, deprivacja, restytucja, zbędność, nieodpowiedzialność, odcięcie, obcość, marginalność (Grotowska-Leder 2005).

Rodzaje definicji wykluczenia społecznego

Systematyzacji rodzajów definicji wykluczenia społecznego dokonała Jolanta Grotowska-Leder, która podzieliła definicje na analityczne, robocze, oficjalne.

Definicje analityczne wskazują na charakterystyczne cechy zjawiska, wymiary, mechanizmy, przejawy. Zdaniem autorki, można wyróżnić dwa podstawowe stanowiska w analizie istoty wyjaśnień wykluczenia:

- pierwszy – tzw. partycypacyjny – akcentuje ograniczenie lub brak uczestnictwa jednostek lub grup w ważnych sferach/aspektach życia społecznego. Przy czym za ważne uznaje się te obszary życia społecznego, w których uczestnictwo stanowi swego rodzaju powinność, w których jest oczekiwane w obliczu obowiązujących norm życia społecznego na danym etapie rozwoju. Jako ważne wskazuje się trzy obszary życia społecznego: ekonomiczny, polityczny, społeczny,
- drugie podejście – tzw. dystrybucyjne – obejmuje te definicje, które akcentują ograniczenie/brak dostępu do ważnych społecznie zasobów i usług. Świat zasobów jest tutaj desygnowany przede wszystkim przez dostęp do rynku pracy, do konsumpcji, do systemu edukacyjnego, zabezpieczenia społecznego i ochrony zdrowia.

Jak zauważa Grotowska-Leder (2002), u podstaw tego stanowiska leży założenie, że funkcjonowanie w życiu zbiorowym dokonuje się za pośrednictwem urządzeń organizacji życia społecznego w postaci pewnych instytucji i systemów społecznych.

Definicje robocze, operacjonalizujące kategorię na użytek prowadzonych badań można podzielić na dwa następujące podejścia:

- pierwsze – nie obejmuje całościowego ujęcia wykluczenia społecznego, ale skupia uwagę na specyficznych (ekstremalnych) problemach i kategoriach społecznych, dla niego zasadniczych. Przedmiotem badania są wówczas sytuacje grup szczególnie zagrożonych ekskluzją, np. bezdomnych, długotrwale bezrobotnych, klientów pomocy społecznej, chorych psychicznie, niepełnosprawnych,

- drugie podejście koncentruje się na braku partycypacji – podstawowego aspektu społecznego, przy czym wskaźniki partycypacji odnoszone są z reguły do dochodów, aktywności na rynku pracy, więzi społecznych i zdrowia. Współczesne badania dotyczą głównie braku zatrudnienia, bo dostęp do pracy jest z jednym z podstawowych uprawnień człowieka, nadto warunkującym udział w innych zasobach (Grotowska-Leder 2005).

Definicje oficjalne, zawarte w dokumentach w sferze polityki społecznej, można odnieść do raportu Komisji Europejskiej, która definiuje wykluczenie społeczne jako proces, w wyniku którego pewne osoby są wypychane na peryferie społeczeństwa. Pełne uczestnictwo tych osób w życiu społecznym jest spowodowane ubóstwem, brakiem podstawowych kompetencji i możliwości zdobywania kwalifikacji w ciągu życia lub dyskryminacją. Proces ten oddala ludzi od możliwości znalezienia pracy, uzyskania dochodu i wykształcenia, jak również od aktywności społecznej sieci i wspólnoty. Osoby takie mają ograniczony dostęp do władzy i do organów decyzyjnych, czują się zatem bezsilne i niezdolne wpływać na decyzje, które ingerują w ich codzienne życie.

Wykluczenie społeczne jako proces

W tym momencie należy zwrócić uwagę, że wykluczenie społeczne to nie stan, a proces, który charakteryzuje się stopniowością. Wykluczenie nie jest statyczne, ale procesualne. Przejście z bycia „w” do bycia „poza” nie stanowi zatem jednorazowego i nagłego ataku. Wykluczenie jest rozciągnięte w czasie, ma wymiar temporalny i oznacza, stopniowe i następujące po sobie zanikanie więzi społecznych i symbolicznych, które wiążą jednostkę ze społeczeństwem, czyli lokuje się na kontinuum od zintegrowania, rozumianego jako bycie elementem sieci wzajemnych powiązań opartych na wzajemności i wymianie, do zakwestionowania przynależności i społecznego odłączenia się jednostek.(Górniak 2014).

Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym

Do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym zalicza się grupy najslabiej funkcjonujące na rynku pracy, osoby bezrobotne, niepracujące więcej niż 24 miesiące i nieposiadające prawa do zasiłku dla bezrobotnych; osoby w trakcie leczenia uzależnienia od alkoholu czy narkotyków lub takie, które ukończyły leczenie w ciągu ostatniego roku; osoby bezdomne; osoby, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy opuściły zakład karny; osoby, które pochodzą z innego kraju i mają problem z przystosowaniem się do polskiej rzeczywistości;

młodzież w wieku 15-24 lat, wychowująca się w domu dziecka/rodzinie zastępczej lub innej instytucji opiekuńczo-wychowawczej, młodzież nieucząca się, niepracująca i niezarejestrowana jako bezrobotna lub taka, która uczy się w szkołach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych albo w formach poza szkolnych, ale sprawia trudności wychowawcze i ma problemy w nauce; a także młodzież w wieku 15-24 lat, która pochodzi z rodzin ubogich, zagrożonych dysfunkcjami społecznymi lub wchodząca w kolizje z prawem(PO KL)

Zdaniem Golinowskiej najbardziej zagrożonymi ubóstwem i wykluczeniem społecznym są młode rodziny wielodzietne, w których rodzice są bezrobotni i dodatkowo zamieszkują rejony rolnicze, lub małe miejscowości, w których trudno znaleźć pracę(Golinowska 1997).

Skutki wykluczenia społecznego

Skutki wykluczenia społecznego są dość trudne do uchwycenia, jednak do bezpośrednich konsekwencji ekskluzji społecznej można zaliczyć niewypełnienie ról społecznych, ograniczone korzystanie z zasobów publicznych, czy brak dostatecznego zabezpieczenia własnej egzystencji w godny sposób, co w konsekwencji wiąże się z:

- pozbawieniem władzy i dostępu do podejmowania ważnych decyzji,
- mniejszymi prawami (dyskryminacją prawną),
- ograniczonym dostępem do różnych instytucji (ograniczenie różnych świadczeń),
- ograniczonym dostępem do edukacji, pracy zawodowej, wypoczynku itp.,
- niższą pozycją ekonomiczną,
- znacznym narażeniem na skutki społecznych nacisków i kryzysów,
- społecznym naznaczeniem i napiętnowaniem(Sobczak 2016).

Wykluczenie społeczne jako problem społeczny

Zjawiska wykluczenia społecznego są uznawane za problemy społeczne, z którymi część jednostek i grup sama nie jest w stanie sobie poradzić, potrzebna jest więc interwencja społeczeństwa. Może być ona różnie zorganizowana, w zależności od tego jaka teoria ubóstwa bądź wykluczenia społecznego zdobędzie większy wpływ na politykę społeczną danego państwa (Szarfengerger 2013).

RuthLevitas wyróżniła trzy takie teorie, nazywane dyskursami: redystrybucyjnym, prozatrudnieniowym i moralizatorskim. Teorie te uwzględniają przyczyny wykluczenia i sugerują możliwe do zastosowania metody przeciwdziałania temu zjawisku (Levitas 1998). Pierwsza teoria za podstawową przyczynę wykluczenia uznaje ubóstwo relatywne,

a remedium ma być zwiększenie zasobów jednostek i społeczności, w których one żyją. Zaleca się tu stosowanie świadczeń społecznych. Zwolennicy drugiej teorii przyjmują, że podstawową przyczyną wykluczenia jest bezrobocie, i zalecają instrumenty aktywizacji zawodowej. Zaleca się tu integrację społeczną za pomocą pracy. Trzecia teoria wiąże się z hipotezą, że wykluczenie powoduje demoralizacja, będąca z kolei skutkiem źle zaprojektowanej pomocy społecznej, która m.in. niszczy rodzinę małżeńską, a także etos pracy, oddalając ludzi od zatrudnienia; remedium jest więc zmiana zasad jej przyznawania i zasadnicza reforma. Teoria druga i trzecia mają tendencję do łączenia się ze sobą, szczególnie na poziomie zalecanych rozwiązań, czyli podporządkowania reform pomocy społecznej celowi aktywizacji zawodowej jej rzeczywistych i potencjalnych klientów (Szarfenberg 2013).

Praca socjalna wobec wykluczenia społecznego

W Polsce Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku przyjęła założenia, iż pomoc społeczna powinna prowadzić dwa rodzaje działań: działania osłonowe i aktywizujące jako dwa równorzędne filary pomocy społecznej. Zakładała ona również, że oba filary powinny się wzajemnie uzupełniać w zależności od tego do jakiej grupy klientów są one kierowane:

- działania opiekuńcze, kierowane winny być do osób trwale niezdolnych do samodzielnej egzystencji,
- działania aktywizujące, kierowane powinny być do osób mających realne szanse na życiowe usamodzielnienie (Rymsza 2012).

Jednak praktyka pomocy społecznej była raczej postulatem niż codzienną praktyką służb społecznych, szczególnie w odniesieniu do filaru aktywizacyjnego. Warto jednak podkreślić, iż w ostatnich latach można zaobserwować zmianę w podejściu do pomocy społecznej, a tym samym do pracy socjalnej, od opieki i asekuracji w kierunku pomocniczości i integracji społecznej. Głównym celem jest integracja społeczno-zawodowa, poprzez działania aktywizacyjne nastawione przede wszystkim na przywrócenie zdolności osób zagrożonych wykluczeniem społecznym do funkcjonowania na rynku pracy otwartym lub wspieranym. Zwrot w kierunku działań usamodzielniających, aktywizujących można interpretować w kategoriach przywracania należnego miejsca pracy socjalnej. Praca socjalna to wykwalifikowana usługa, ze swej istoty mająca charakter aktywizujący, w dużej mierze

również określający tożsamość zawodową świadczących ją pracowników socjalnych (Rymsza 2012).

Praca socjalna występuje przeciw barierom, nierównościom i niesprawiedliwości, które istnieją w społeczeństwie. Odpowiada na nagłe sytuacje kryzysowe, jak i osobiste czy też społeczne problemy. Praca socjalna wykorzystuje różnorodność doświadczeń, technik i praktyk zgodnych z holistycznym zorientowaniem na osoby oraz ich środowiska (Szmagański 2016).

We współczesnej idei pracy socjalnej, działania, które są podejmowane przez profesjonalistów traktuje się – nie jako interwencję w „nienormalnie” przebiegający proces socjalizacji, jednostek grup ulegających marginalizacji społecznej oraz objętych wsparciem i pomocą, ale jako proces ukierunkowany na pomoc w rozwoju jednostek, grup i społeczności, ukierunkowany na poprawienie relacji interpersonalnych, na aktywizowanie i mobilizowanie do pozytywnych zmian oraz podnoszenie jakości własnego życia. Normatywne funkcje pracy socjalnej ukierunkowują też działania w jej obszarze, a oparte są one przede wszystkim na zasadach ochrony praw człowieka, sprawiedliwości społecznej, pomocniczości (Kantowicz 2008).

Warto zwrócić uwagę, iż praca socjalna jest przede wszystkim obszarem praktyki realizowanej w formie różnych usług socjalnych, z udziałem profesjonalistów pracujących według ściśle określonych reguł postępowania. Dla jej wykonywania konieczne jest posiadanie szczególnych kwalifikacji (Szmagański 2006).

Według Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych jest zawodem wspierającym „zmianę społeczną, rozwiązywanie problemów powstających w relacjach międzyludzkich oraz wzmacnianie i wyzwalanie ludzi dla wzbogacenia ich dobrostanu”(IFoSW). Ludzie mający kłopoty życiowe otrzymują pomoc od członków rodzin, przyjaciół, kolegów, jest to pomoc w ramach nieformalnych relacji społecznych. Pomaganie w formie pracy socjalnej jest realizowane w instytucjach do tego powołanych i przebiega jako relacja profesjonalista – beneficjent (Grotowska-Leder 2019).

Praca socjalna od pomocy udzielanej nieprofesjonalnie różni się więc tym, że bazuje na wiedzy, doświadczeniu i umiejętnościach, a także realizowana jest według wcześniej ustalonego planu, wdrażana jest etapami, zgodnie z pewną logiką, co umożliwia rozpoznawanie i analizowanie jej poszczególnych faz, z których każda ma inne cele i treści. Tak rozumiana praca socjalna ma swój konceptualny, temporalny i materialny wymiar.

Świadczona jest w sposób przemyślany, w określonym czasie i przy użyciu odpowiednich zasobów. Pomoc profesjonalna świadczona jest na podstawie diagnozy, stosownej wiedzy teoretycznej, według określonych reguł. Działania pomocowe świadczone w polu pracy socjalnej spełniają następujące kryteria:

- kryterium czasu i miejsca – odpowiedni czas i miejsce świadczenia pomocy zwiększają potencjał i powodzenie proponowanego wsparcia (do pewnych form pomocy należy ludzi przygotować, nauczyć, przekonać, np. do udziału w terapii uzależnień),
- kryterium adekwatności – pomoc jest odpowiedzią na rzeczywiste problemy pomocobiorcy,
- kryterium sprawności – odnosi się do trafności wyboru środków interwencji i kompetencji ich wdrożenia,
- kryterium współpracy i partycypacji – to aktywne włączanie do procesu pomocowego na zasadach partnerskich, różnych podmiotów (w tym pomocobiorcy), uwzględniając ich wiedzę, doświadczenia i posiadane kompetencje,
- kryterium przewidywalności skutków – pracownik socjalny potrafi antycypować efekty swoich działań, co wymaga odwołania się do stosownej wiedzy o przebiegu procesu pomocowego i mechanizmach zastosowanych rozwiązań.
- kryterium weryfikowalności – to możliwość zmierzenia efektywności proponowanego sposobu działania i zastosowanych metod,
- kryterium trwałości rozwiązań – oznacza to, że praca socjalna nie jest nastawiona wyłącznie na doraźne odczuwane przez pomocobiorcę korzyści, realizowana jest przede wszystkim z myślą o długotrwałych efektach, zgodnie z zasadą „pomocy dla samopomocy”. Służy poradzeniu sobie z przyczynami problemu a nie jedynie z ich objawami, oraz kształceniu umiejętności radzenia sobie z problemami w przyszłości,
- kryterium utrwalania wiedzy – dokumentowanie oraz przechowywanie zebranych i wygenerowanych materiałów w trakcie procesu pomocowego, oraz unikanie powielania tych samych działań,
- kryterium zwiększania efektywności – wiąże się ze zdolnością do dokonywania krytycznego wglądu w sposób świadczenia pomocy, refleksji i wyciąganiu wniosków z nieudanych interwencji.

Profesjonalne świadczenie pracy socjalnej wymaga więc rozumienia znaczenia i dynamiki poszczególnych elementów procesu pomocowego, a także ich realizacji w sposób adekwatny do jego bieżącego kursu (Nózka 2019).

Warto wspomnieć, że zdaniem Golinowskiej w ostatnich latach na tle zmian gospodarczych oraz rozwoju dóbr konsumpcyjnych wyłoniła się nowa kategoria społecznie wykluczonych, a są nimi głównie długotrwali klienci pomocy społecznej, którzy bez wsparcia tej instytucji nie umieją samodzielnie zaspokoić swoich podstawowych potrzeb. Dlatego bardzo ważna jest profesjonalna praca socjalna, która powinna prowadzić do inkluzji społecznej. Według Golinowskiej, wymagane są nowe rozwiązania w ramach oferowanych przez instytucje pomocy społecznej wsparcie. Uważa ona, że „skuteczne pomaganie, czyli takie, aby wyjść z biedy i korzystnie zmienić <<nędną egzystencję>>, wymaga całkiem innych działań niż te, które mogą zaoferować ośrodki pomocy społecznej. Wymaga nie tylko odpowiedniego wsparcia materialnego, ale przede wszystkim indywidualnej pracy socjalnej i terapii”. (Golinowska, 2010:11). To z kolei oznacza potrzebę wzrostu odpowiedniego kształcenia pracowników socjalnych zatrudnionych w pomocy społecznej oraz poprawy wynagrodzenia tej grupy zawodowej (Golinowska 2010).

Występowanie w roli klienta pomocy społecznej nie powinno mieć charakteru trwałego, ale być jedynie stanem czasowym, przejściowym. Działania podejmowane przez pracowników socjalnych powinny skupiać się na skonstruowaniu planu pomocy umożliwiającego beneficjentowi, przy jego istotnym udziale, zmianę niepożądanego sytuacji niesamodzielności i zależności, a dzięki uzyskanym kompetencjom pozwolić mu na przezwyciężenie trudności przy użyciu własnego potencjału (Rajewska De Mezer 2017).

Działania socjalne skoncentrowane na dystrybucji świadczeń materialnych i rzeczowych przy zaniedbaniu pomocy niematerialnej – pracy socjalnej – rodzą katastrofalne skutki w postaci bierności klientów, wyuczonej bezradności i uzależnienia od pomocy społecznej. Z tego powodu wprowadzone zmiany w postaci aktywizującej pracy socjalnej, mogą pomóc w aktywizacji długotrwale bezrobotnych klientów zagrożonych wykluczeniem społecznym, ułatwić im przejście od roli biernego klienta do aktywnej partycypacji w procesie pomagania i aktywizacji środowisk lokalnych (Bibik 2015)

Zasada empowerment w pracy socjalnej

Efektywność aktywizującej pracy socjalnej kierowanej do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, jest ściśle powiązana z profesjonalną umiejętnością kształtowania w jednostce przeświadczenia, że posiada wewnętrzną siłę, która pozwoli im wywrzeć wpływ na bieg życia i zmienić swoją sytuację społeczną, czyli działanie w duchu zasady *empowerment*. Zasada *empowerment* w pracy socjalnej, oznacza postrzeganie klienta jako zdolnego do kontrolowania własnego życia, sprawczego i podmiotowego i niezależnienie go od pracownika socjalnego poprzez wyposażenie w wiedzę i niezbędne umiejętności do samodzielnego funkcjonowania społecznego (Faliszek 2014).

Pole pomocy społecznej

Celem pomocy społecznej jako instytucji, według Ronalda Wimana, jest „, promowanie i podtrzymywanie bezpieczeństwa socjalnego jednostek, rodzin i grup społecznych i uczynienie ich zdolnym do pełnienia specyficznych dla nich funkcji” (Łuczyńska 1996). Oznacza to, że pracownik socjalny, realizujący założenia pracy socjalnej, ma z jednej strony zabezpieczyć osoby potrzebujące pomocy w taki sposób, by miały poczucie bezpieczeństwa socjalnego. A w dalszej kolejności, winien podjąć pracę socjalną na takim poziomie, by doprowadzić ich do ponownej samodzielności. Jego zadaniem jest uniezależnienie osoby lub rodziny od systemu wsparcia społecznego. Oznacza to że cel pracy socjalnej, określany jako wspieranie i odbudowa korzystnych interakcji między jednostkami a społeczeństwem jest zgodny z celami instytucjonalnymi pomocy społecznej (DuBois, Miley 1999).

Zakończenie

Podsumowując, praca socjalna to sztuka, nauka i zawód, które pomagają ludziom rozwiązywać problemy osobiste, grupowe, w tym szczególnie problemy rodzinne oraz zbiorowe, tak by osiągnąć zadawalające stosunki osobiste, grupowe i zbiorowe. Głównym kierunkiem działania jest pomaganie ludziom w poprawie ich funkcjonowania społecznego i umacnianiu w nich zdolności do stosunków i interakcji z innymi. (Skidmore, Thackeray 1990).

Celem powyższych analiz było zwrócenie uwagi na znaczenie i miejsce pracownika socjalnego i pracy socjalnej w obszarze działań wobec wykluczenia społecznego.

Niejednokrotnie pracownik socjalny stanowi pierwszą osobę, która ma kontakt z klientem będącym w kryzysie, do niego pierwszego taka osoba bądź rodzina się zwraca, poszukując wsparcia i pomocy. Stąd tak ważne wydaje się aby pracownik socjalny stosował profesjonalne standardy pracy socjalnej w pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym.

Podstawę działania pracownika socjalnego w obliczu wykluczenia społecznego osoby lub rodziny stanowi jego przygotowanie merytoryczne, wiedza dotycząca specyfiki funkcjonowania człowieka w obliczu wykluczenia społecznego oraz doświadczenie w obszarze pomagania. Poza tym istotna jest również kwestia predyspozycji indywidualnych, osobowościowo – motywacyjnych, gotowości do ciągłego dokształcania się i poszerzania własnych kompetencji i umiejętności, w celu lepszego świadczenia pracy socjalnej.

Bibliografia

Literatura:

- Bibik R., *Aktywizacja zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, realizowana w ramach projektów systemowych ośrodków pomocy społecznej*, [w:] Muszyński W., *Kondycja współczesnych rodzin*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Domański H., *Ubóstwo w strukturze społecznej* „Kultura i Społeczeństwo” 2002, nr. 4., s. 4.
- DuBois B., Miley K.K., *Praca socjalna zawód, który dodaje sił*, Katowice 1999.
- Faliszek K., (red), *Ekсклюzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działania*, Toruń 2005.
- Faliszek K., *Wykluczenie społeczne*, [w:] Wódz K., Kowalczyk B., (red), *Organizowanie społeczności. Modele i strategie działania*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2014
- Golinowska S., *Polityka wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego w Polsce w minionym dwudziestoleciu*, „Polityka Społeczna”, nr.9, 2010.
- Golinowska S., *Uwagi o ubóstwie i jego zwalczaniu*, „Polityka Społeczna”, nr.1, 1997
- Górniak K., *Działania organizacji społecznych wobec osób biednych i wykluczonych społecznie – odbudowywanie czy tworzenie sieci społecznych*, [w:] Grotowska-Leder J., (red), *Więzi społeczne, sieci społeczne w perspektywie procesów inkluzji i wykluczenia społecznego*, Łódź 2014, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Grotowska-Leder J., *Ekсклюzja społeczna – aspekty teoretyczne i metodologiczne* [w:] J. Grotowska-Leder, K. Faliszek (red), *Ekсклюzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*, Akapit, Toruń 2005.
- Grotowska-Leder J., *Fenomen wielkomięjskiej biedy*, Łódź 2002, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
- Grotowska-Leder J., *Konteksty i przejawy ubóstwa oraz korespondująca praca socjalna*, [w:] Frysztacki K., (red), *Praca socjalna*, PWN, Warszawa 2019.

- Jaworska A., *Kultura resocjalizacji i resocjalizacja kulturą w zakładach karnych*, „Kultura Edukacja” 2011, nr 3 (77), s. 77-89.
- Kantowicz E., *Teorie pracy socjalnej wobec wykluczenia społecznego*, [w:] Marzec-Holka K., Rutkowska A., Joachimowska M., (red), *Praca socjalna i polityka społeczna- obszary współdziałania wobec wykluczenia społecznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2008.
- Levitas R., *The Inclusive Society? Exclusion and the New Labour*, Basingstoke 1998, Palgrave Macmillan, Houndmills.
- Łuczyńska M., *Instytucja pomocy społecznej*, [w:] Kaźmierczak T., Łuczyńska M., (red), *Wprowadzenie do pomocy społecznej*, Warszawa 1996.
- Nóżka M., *Metodyka i procesy pracy socjalnej*, [w] Frysztacki K., (red), *Praca socjalna*, PWN, Warszawa 2019.
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013.*
- Rajewska De Mezer J., *Rozważania dotyczące aktywizującej roli podmiotów systemu pomocy społecznej*, [w:] Segiet K., Słupska k., Tokaj A., *Animacja w środowisku*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.
- Rymsza M., *Czy podejście aktywizujące ma szansę? Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce 20 lat po reformie systemu pomocy społecznej*, Wydawnictwo Instytutu Służb Społecznych, 2012. Skidmore R.A., Thackeray M.G., *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Katowice 1990.
- Sobczak M.J., *Wykluczenie społeczne i inkluzja społeczna z wykorzystaniem ekonomii społecznej w Polsce na przykładzie województwa łódzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, S. 23
- Sobczak M.J., *Wykluczenie społeczne i inkluzja społeczna z wykorzystaniem ekonomii społecznej w Polsce na przykładzie województwa łódzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
- Szarfenberg R., *Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne*. [w:] *Polityka społeczna*, Firlit-Fesnak M., Szyłko-Skoczny M., (red), PWN, Warszawa 2013.
- Szmagalski J., *Metody pracy socjalnej w kontekście funkcji prakseologicznej pedagogiki społecznej*, [w:] Marynowicz-Hetka E., (red), *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*, t.1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Szmagalski J., *Współczesne procesy rozwojowe pracy socjalnej jako zawodu i dziedziny kształcenia akademickiego*, „Praca Socjalna” nr.3, 2006.
- Warzywoda-Kruszyńska W., *Wielkomiejscy biedni- formułująca się underclass?*, „Kultura i Społeczeństwo” 1998, nr2,

Netografia:

- International Federation of Social Workers – Global Online conference (ifsw.org) [dostęp: 16.04.2021]